

ISSN 2654-2366

Archive

Archive Offprint

ARCHIVE

Open Access Scientific Journal

ISSN 2654-2366

Volume 15 – 2019 Offprint

Volume No: Archive Volume 15, 2019

Editor: K. Kalogeropoulos

Date: 8 December 2019

Licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License. Writers are the copyright holders of their work and have right to publish it elsewhere with any free or non-free license they wish.

Cite as: Μαστοράκη, Α. 2019, Η γνωσιοθεωρία του Descartes και η αντίπερα όχθη: Locke και Hume, *Archive*, 15, σσ. 31-38.

Η γνωσιοθεωρία του Descartes και η αντίπερα όχθη: Locke και Hume

Λέξεις-κλειδιά: *cogito ergo sum*, *Hume*, *Locke*, *Rene Descartes*, *είναι*, *εμπειρισμός*, *καρτεσιανό σύστημα*, *Καρτέσιος*, *νεώτερη φιλοσοφία*, *στοχασμοί περί της πρώτης φιλοσοφίας*

Μαστοράκη Ανδρονίκη, MSc στη Συστηματική Φιλοσοφία:

Abstract

Descartes is no unfairly considered «father of neoteric philosophy», as his work has been a deep section in the history of philosophical thought. In the present essay we will examine the confrontation of Descartes as it concerns “method of knowledge” and we will analyze his argumentation in the *Meditations on the first philosophy*. Then we will attempt a concise comparison on Descartes’, Locke’s and Hume’s method, in regard to the degree of certainty of knowledge of sensible world

Ο Καρτέσιος θεωρείται, και όχι άδικα, ο «πατέρας» της νεώτερης φιλοσοφίας, καθώς το έργο του αποτέλεσε τομή στην ιστορία της φιλοσοφικής σκέψης. Στην παρούσα εργασία θα εξετάσουμε την αντιμετώπιση του Descartes ως προς την «μέθοδο» της γνώσης και θα αναλύσουμε την επιχειρηματολογία του στους Στοχασμούς περί της πρώτης φιλοσοφίας. Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε μια συνοπτική σύγκριση της γνωσιοθεωρίας του Descartes, του Locke και του Hume, αναφορικά με τον βαθμό βεβαιότητας της γνώσης του εξωτερικού κόσμου.

Ένα από κύρια χαρακτηριστικά της νεώτερης φιλοσοφίας είναι η ενσυνείδητη αντιπαράθεσή της προς την μεσαιωνική σχολαστική παράδοση. Αρνούμενοι να συνεχίσουν τις ατέρμονες συζητήσεις περί ‘καθολικών εννοιών’ και ‘πραγματικών ποιοτήτων’ –θέματα στα οποία είχε επιμείνει εξαντλητικά η μεσαιωνική φιλοσοφία- οι νεώτεροι στοχαστές έστρεψαν το βλέμμα τους στην προσπάθεια κατανόησης και περιγραφής του φυσικού κόσμου με ποσοτικούς όρους. Το αίτημα αυτό, ωστόσο, απαιτούσε και την ταυτόχρονη αντιμετώπιση ενός άλλου προβλήματος: καθώς η συλλογιστική λογική της σχολαστικής παράδοσης δεν ήταν παρά μια άκαρπη διαδικασία, η οποία απλά φανέρωνε πράγματα ήδη γνωστά, έπρεπε να αναζητηθεί μια νέα ισχυρή μέθοδος απόκτησης γνώσης.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο Descartes «προσπάθησε να απεγκλωβίσει τη φιλοσοφία από τη Σχολαστική, να αποκαταστήσει την εμπιστοσύνη στις νοητικές δυνάμεις του ανθρώπου και να απελευθερώσει το ανθρώπινο πνεύμα από την αυθεντία του παρελθόντος»¹. Αφού απέρριψε τις γνωστές μέχρι τότε μεθόδους που προέρχονταν από την συλλογιστική λογική ή τα μαθηματικά (γεωμετρία και άλγεβρα) καθώς τα διδάγματα της πρώτης «χρησιμεύουν μάλλον στο να εξηγεί κανένας στους άλλους τα γνωστά, ή [...] στο να μιλεί άκριτα για τα άγνωστα, παρά στο να τα μαθαίνει», η δεύτερη «είναι πάντα τόσο περιορισμένη στην εξέταση των σχημάτων, που δεν μπορεί να γυμνάσει τη νόηση δίχως να κουράσει πολύ τη φαντασία» και η τρίτη κατέληξε να είναι τόσο «συγκεχυμένη και σκοτεινή, που μπερδεύει το πνεύμα αντί να είναι επιστήμη που το καλλιεργεί» αναζήτησε μια νέα μέθοδο, η οποία «συγκεντρώνοντας τα πλεονεκτήματα των τριών αυτών (τεχνών ή επιστημών), θα είταν απαλλαγμένη από τα

---

¹] Μολύβας 2000, 33.

ελαττώματά τους»². Κατέληξε, έτσι, σε τέσσερις βασικούς κανόνες, που στοιχειοθετούν την αναλυτική του μέθοδο:

«Το πρώτο είναι να μην παραδέχομαι ποτέ τίποτα για αληθινό, αν δεν το ξέρω ολοφάνερα αληθινό· δηλαδή ν' αποφεύγω προσεκτικά τη βιασύνη και την προκατάληψη, και να μην περιλαμβάνω στις κρίσεις μου τίποτα παραπάνω απ' ό,τι θα παρουσιάζεται στον νου μου τόσο καθαρά και τόσο ευδιάκριτα ώστε να μη μου δίνεται καμιά ευκαιρία ν' αμφιβάλλω γι' αυτό. Το δεύτερο, να διαιρώ την καθεμιά από τις δυσκολίες που θα εξετάζω σε όσα τεμάχια είναι δυνατόν και χρειάζεται για να τη λύσω καλύτερα. Το τρίτο, να κατευθύνω τις σκέψεις μου με τάξη, αρχίζοντας από τα πιο απλά κι ευκολογνώριστα, για ν' ανέβω σιγά-σιγά, σαν από βαθμίδες, ως στη γνώση των συνθετότερων, και υποθέτοντας πως υπάρχει κάποια τάξη ακόμα κι ανάμεσα σε κείνα που δεν προπορεύονται φυσικά το ένα από το άλλο. Και, το τελευταίο, να κάνω παντού απεριθμήσεις τόσο πλήρεις, κι ανασκοπήσεις τόσο γενικές, που να είμαι σίγουρος πως δεν παραλείπω τίποτα»³.

Ακολουθώντας αυτούς τους κανόνες ο Descartes οικοδόμησε την φιλοσοφία του, επιστέγασμα της οποίας ήταν οι *Στοχασμοί περί της Πρώτης Φιλοσοφίας*. Στους Στοχασμούς ξεκινά με τη διαπίστωση ότι από μικρή ηλικία είχε διδαχθεί πάρα πολλά ψεύδη ως αλήθειες και όσα είχε οικοδομήσει πάνω σε αυτά ήταν πολύ αμφίβολα.

«Έπρεπε επομένως κάποτε στη ζωή μου να τα ανατρέψω όλα εκ βάθρων και να αρχίσω εκ νέου από τα πρώτα θεμέλια, αν επιθυμούσα να εδραιώσω κάτι στέρεο και μόνιμο στο πεδίο των επιστημών»⁴.

Στόχος, επομένως, του εγχειρήματος του Descartes ήταν ο εντοπισμός των πρώτων αδιαμφισβήτητων και αυταπόδεικτων αρχών, τις οποίες, όπως πίστευε, στερούνταν η σχολαστική παράδοση⁵ και επάνω στις οποίες θα θεμελιώνονταν τόσο η μεταφυσική όσο και η φυσική φιλοσοφία και επομένως κάθε επιστήμη⁶. Για να επιτύχει τον στόχο αυτό στηρίχθηκε σε δύο πεποιθήσεις: α) ότι όλοι οι άνθρωποι είναι σε θέση να ανακαλύψουν την αλήθεια χρησιμοποιώντας τον ορθό λόγο και β) ότι «η επαγωγική ή αναλυτική μέθοδος πρέπει να οδηγήσει τελικά σε μία και μοναδική αρχή (Prinzip) υπέρτατης και απόλυτης βεβαιότητας, με βάση την οποία πρέπει να ερμηνευτεί κατόπιν με τη συνθετική μέθοδο ο κόσμος της εμπειρίας σε όλη την έκτασή του»⁷.

Στο ξεκίνημα προς την αναζήτηση της αλήθειας, ο Descartes χρησιμοποιεί το κυριότερο όπλο των σκεπτικιστών: την ριζική αμφιβολία. Με μια σειρά διαδοχικών επιθέσεων απορρίπτει σταδιακά οτιδήποτε εμπειρέχει έστω και την ελάχιστη αμφιβολία ώστε να καταλήξει σε μια απόλυτα βέβαιη και αναμφίβολη αλήθεια, εφόσον αυτή υπάρχει. Το πρώτο χτύπημα λαμβάνει χώρα εναντίον των δεδομένων που παραλαμβάνονται μέσω των αισθήσεων, εφόσον ενίοτε αποδεικνύονται εσφαλμένα «και είναι συνετό να μην εμπιστευόμαστε ποτέ εντελώς όσους μας απάτησαν έστω και μία φορά»⁸. Το δεύτερο καταφέρεται εναντίον της βεβαιότητας που αφορά σε θέματα όπως «ότι είμαι τώρα εδώ, ότι κάθομαι κοντά στη φωτιά, ότι είμαι ντυμένος με

² Descartes ²1976, 18-9.

³ Descartes ²1976, 19.

⁴ Ντεκάρτ 2003, 59.

⁵ Cottingham 2003, 60-1.

⁶ Ο Descartes σύγκρινε μεταφορικά τη φιλοσοφία με ένα δέντρο: «οι ρίζες είναι η μεταφυσική, ο κορμός είναι η φυσική και τα κλαδιά που ξεπηδούν από τον κορμό είναι όλες οι άλλες επιστήμες», βλ. Cottingham 2003, 69.

⁷ Windelband & Heimsoeth 1982, 159.

⁸ Ντεκάρτ 2003, 61.

χειμερινό χιτώνιο, ότι κρατώ στα χέρια τούτο το χαρτί, κ.τ.ό.»⁹. Όλα αυτά θα μπορούσαν κάλλιστα να αποτελούν εναργείς ονειρικές εικόνες, λέει ο Descartes. Το τρίτο χτύπημα αφορά τις βεβαιότητες γενικών κατηγοριών πραγμάτων που θεωρούνται αδιαμφισβήτητα ακόμα κι όταν ονειρευόμαστε, όπως για παράδειγμα ότι υπάρχουν χέρια, πόδια, πρόσωπα κ.λπ. Αν συγκρίνουμε, όμως, το όνειρο με έναν ζωγραφικό πίνακα διαπιστώνουμε ότι, όπως οι ζωγράφοι μπορούν να «επινοήσουν κάτι τόσο καινοφανές ώστε να μην έχουμε δει απολύτως τίποτα όμοιό του, κάτι εντελώς πλασματικό και ψεύτικο»¹⁰, έτσι και το όνειρο μπορεί να συντίθεται από πράγματα τα οποία δεν υφίστανται στην πραγματικότητα. Ωστόσο, απομένει η ένσταση πως ακόμα κι αν τίποτα δεν είναι αληθινό απ' ό,τι αναπαριστά ένας πίνακας, τουλάχιστον τα χρώματα από τα οποία είναι φτιαγμένος είναι αληθινά. Έτσι και στη φύση θα πρέπει να υφίστανται τουλάχιστον κάποιες στοιχειώδεις έννοιες, λ.χ. η έκταση, το μέγεθος, ο αριθμός, ο χρόνος, οι βασικές αρχές της αριθμητικής και της γεωμετρίας κλπ. Το τελειωτικό χτύπημα έρχεται να καταρρίψει και την τελευταία ένσταση: είναι πολύ πιθανό να σφάλω ακόμα κι όταν σκέφτομαι τόσο απλά πράγματα όπως ότι δύο συν τρία κάνει πέντε και ότι το τετράγωνο έχει τέσσερις πλευρές, καθώς τον κόσμο μπορεί να κυβερνά κάποιος «κακόβουλος δαίμονας, παντοδύναμος και παμπόνηρος, που χρησιμοποιεί όλη την πανουργία του για να με ξεγελά». Τίποτα, λοιπόν, μπορεί να μην είναι αληθινό και τίποτα να μην υπάρχει.

«Μήπως λοιπόν δεν υπάρχω ούτε εγώ; Όχι, αν πείστηκα για κάτι, τότε είναι βέβαιο ότι υπάρχω. Αλλά υπάρχει κάποιος μυστηριώδης απατεώνας, παντοδύναμος και παμπόνηρος, που με ξεγελά με πανουργία διαρκώς. Αν όμως με ξεγελά, είναι αναμφίβολο ότι υπάρχω· κι ας με ξεγελά όσο θέλει, αφού δεν θα με κάνει ποτέ να μην είμαι τίποτε όσο θα σκέφτομαι ότι είμαι κάτι. Ώστε, μετά από υπερεπαρκές ζύγισμα των πάντων, πρέπει εντέλει να καταλήξω ότι η απόφανση Εγώ είμαι, εγώ υπάρχω, αληθεύει αναγκαστικά όποτε την προφέρω ή τη συλλαμβάνω στο πνεύμα μου»¹¹.

Με τον τρόπο αυτό, έφτασε ο Descartes σε εκείνη την ενιαία και θεμελιακή αλήθεια που αναζητούσε, την «βεβαιότητα για το είναι της συνείδησης»¹². Στη συνέχεια όφειλε να αποκαταστήσει την εμπιστοσύνη στην ύπαρξη της εξωτερικής πραγματικότητας, χτίζοντας επάνω στο πρώτο αυτό θεμέλιο της αυτοσυνείδησης. «Το εγώ που έχει υποστεί μια τέτοια αναγωγή», παρατηρεί ο Husserl, «επιτελεί τώρα ένα είδος σολιψιστικού φιλοσοφείν. Αναζητά αποδεικτικά βέβαιους δρόμους δια των οποίων μπορεί να διανοιχθεί μια αντικειμενική εξωτερικότητα μέσα στην καθαρή εσωτερικότητα του εγώ»¹³[13]. Με άλλα λόγια, με βάση αυτό που έχει γίνει ήδη γνωστό, ότι δηλαδή 'εγώ υπάρχω ως σκεπτόμενο πράγμα', ο Descartes προχωρά στη διερεύνηση της ύπαρξης άλλων όντων.

«Στα λίγα τούτα συνόψισα ό,τι ξέρω αληθινά, ή έστω ό,τι διαπίστωσα μέχρι στιγμής ότι ξέρω. Τώρα θα ερευνήσω πιο επισταμένα αν ίσως υπάρχουν επίσης μέσα μου άλλα πράγματα τα οποία δεν πρόσεξα ακόμα. Είμαι βέβαιος ότι είμαι σκεπτόμενο πράγμα. Άρα δεν ξέρω επίσης τι απαιτείται για να είμαι βέβαιος για κάποιο πράγμα; Σε τούτη την πρώτη γνώση δεν υπάρχει τίποτα άλλο από μια σαφής και διακριτή αντίληψη εκείνου που βεβαιώνω· η οποία ασφαλώς δεν θα αρκούσε για να βεβαιωθώ για την αλήθεια του πράγματος, αν ενδέχεται ποτέ κάτι που αντιλαμβάνομαι σαφώς και διακριτώς να είναι ψευδές. Επομένως, φαίνεται ότι μπορώ τώρα να

⁹ Ντεκάρτ 2003, 61.

¹⁰ Ντεκάρτ 2003, 63.

¹¹ Ντεκάρτ 2003, 71-2.

¹² Windelband & Heimsoeth 1982, 160.

¹³ Husserl ²2002, 14.

θέσω ως γενικό κανόνα πώς, καθετί που αντιλαμβάνομαι λίαν σαφώς και διακριτώς, είναι αληθές»¹⁴.

Αυτές οι σαφείς και διακριτές ιδέες¹⁵, στις οποίες αναγνωρίζεται το αδιάψευστο κριτήριο αληθείας, ονομάζονται από τον Descartes *έμφυτες ιδέες*¹⁶-αυτές υπάρχουν στον άνθρωπο εκ γενετής και αντιδιαστέλλονται προς τις επεισακτες (που προέρχονται από τα εξωτερικά πράγματα) και τις πεποημένες (που επινοούνται από τον ίδιο τον άνθρωπο). Η βεβαιότητα της κατ' ανάγκην αλήθειας των έμφυτων ιδεών μπορεί να κλονιστεί μόνο από το επιχείρημα της ύπαρξης του πανούργου δαίμονα. Επομένως, για την στήριξη αυτού του γενικού κανόνα προαπαιτείται η απόδειξη της ύπαρξης του Θεού –ο οποίος, εξ ορισμού, δεν είναι δυνατό να μάς εξαπατά.

Ο Descartes παρέχει τρία επιχειρήματα υπέρ της ύπαρξης του Θεού. Το πρώτο επιχειρήμα, το οποίο έχει χαρακτηριστεί *ιδεολογικό*, βασίζεται στη σαφή και διακριτή ιδέα που έχουμε για τον Θεό ως τέλειον. Η ιδέα αυτή δεν μπορεί να προέρχεται από εμάς, ισχυρίζεται ο Descartes, εφόσον εμείς είμαστε πεπερασμένα και ατελή όντα¹⁷-προέρχεται επομένως από τον Θεό, άρα ο Θεός υπάρχει. Στην ίδια πεποίθηση για τη σχέση αιτίου-αποτελέσματος βασίζεται και το δεύτερο επιχειρήμα του Descartes για την ύπαρξη του Θεού, το οποίο συμβατικά ονομάζεται *κοσμολογικό*. Το επιχειρήμα αυτό έχει ως εξής: έχω αποδείξει την ύπαρξή μου· ωστόσο το αίτιο της ύπαρξής μου δεν θα μπορούσε να ήταν ο ίδιος μου ο εαυτός, εφόσον τότε «δεν θα αμφέβαλλα, δεν θα επιθυμούσα και δεν θα μου έλειπε τίποτα, διότι θα χορηγούσα στον εαυτό μου όλες τις τελειότητες των οποίων υπάρχει μέσα μου κάποια ιδέα, και έτσι θα ήμουν εγώ ο ίδιος Θεός»· επομένως το αίτιο της ύπαρξής μου είναι ο Θεός, άρα ο Θεός υπάρχει. Το τρίτο επιχειρήμα, τέλος, το οποίο έχει καθιερωθεί να ονομάζεται *οντολογικό*, δεν αντλείται εκ των αποτελεσμάτων του Θεού (*a posteriori*), όπως τα δύο προηγούμενα, αλλά από την ίδια την φύση του Θεού (*a priori*). Σύμφωνα με αυτό, στον Θεό κατηγορούνται όλες οι τελειότητες, μια εκ των οποίων είναι και η ύπαρξη, επομένως ο Θεός υπάρχει. Με άλλα λόγια, η ύπαρξη ανήκει στην ουσία του Θεού. Εφόσον, λοιπόν, κατά τον Καρτέσιο, η ύπαρξη του Θεού έχει αποδειχθεί, «αποκαθίσταται η εμπιστοσύνη στο *lumen naturale* [φυσικό φως], δηλαδή στην άμεση προφάνεια της έλλογης γνώσης, η οποία έτσι θεμελιώνεται οριστικά»¹⁸.

Το επόμενο βήμα είναι να περάσει από το πνευματικό στο υλικό επίπεδο για να εξακριβώσει τι ισχύει σε αυτό. Ο γενικός κανόνας ότι κάθε σαφής και διακριτή ιδέα είναι αληθής θα μπορούσε, αναλογικά, να χρησιμοποιηθεί και για τα υλικά πράγματα. Για τον Descartes, όμως, μόνο τα μαθηματικά είναι ικανά να ανταποκριθούν στην απαίτηση της καθαρότητας και της σαφήνειας. Επομένως, αληθινές είναι μόνο οι προτάσεις που περιγράφουν με ποσοτικούς

¹⁴ Ντεκάρτ 2003, 87.

¹⁵ «...Αποκαλώ μια αντίληψη σαφή [...] όταν είναι παρούσα και προσιτή στον προσεκτικό νου, όπως ακριβώς ισχυριζόμαστε ότι βλέπουμε κάτι καθαρά, όταν παρουσιάζεται στην ενατένιση του βλέμματός μας και τη διεγείρει αρκετά ισχυρά και ευπρόσιτα» (AT VIII. 22· CSM I. 207). Μια αντίληψη είναι διακριτή, συνεχίζει να εξηγεί ο Ντεκάρτ, όταν, εκτός από το ότι είναι σαφής, περιέχει μόνο ό,τι είναι σαφές. Βλ. Cottingham 2003, 65.

¹⁶ «Με τον όρο αυτό συνδέει ευκαιριακά και την ψυχογενετική άποψη ότι οι έμφυτες ιδέες έχουν χαρακτήρα στην ψυχή του ανθρώπου από τον Θεό, κυρίως όμως θέλει να τονίσει τη γνωσιολογική αξία της άμεσης έλλογης προφάνειας». Windelband & Heimsoeth 1982, 162.

¹⁷ Ο Descartes πίστευε ότι το κατηγορήμα που αποδίδουμε σ' ένα πράγμα εμπεριέχεται αναγκαία και στο αίτιο του πράγματος αυτού (βλ. Cottingham 2003, 133). Εν προκειμένω, δηλαδή, εφόσον η ιδέα του Θεού εμπεριέχει την τελειότητα, το αίτιό της θα πρέπει κι αυτό αναγκαία να εμπεριέχει την τελειότητα, επομένως, το αίτιο αυτής της ιδέας δεν μπορεί να είναι ο ίδιος ο άνθρωπος αλλά ένα τέλειον.

¹⁸ Windelband & Heimsoeth 1982, 163.

όρους τα πράγματα (σχήμα, μέγεθος, διάταξη και ταχύτητα), που αφορούν δηλαδή στις πρωτεύουσες ιδιότητες των υλικών πραγμάτων. Αντίθετα, τα δεδομένα που λαμβάνουμε από τις αισθήσεις, και αφορούν σε ποιοτικούς καθορισμούς, είναι ασαφή και συγκεχυμένα¹⁹ εξάλλου, σύμφωνα με τον Καρτέσιο, δεν αφορούν την πραγματική υπόσταση των υλικών πραγμάτων, για αυτό και ονομάζονται δευτερογενείς ιδιότητες. Η θέση αυτή θα οδηγηθεί, τελικά, στα άκρα όταν θα υποστηρίξει τον δυϊσμό των ουσιών: «ό,τι εμπίπτει στην εμπειρία μας αποτελεί ένα είδος του κατά χώρο είναι ή του συνειδησιακού είναι. Η χωρικότητα και η συνειδητότητα (*extensio* και *cogitatio*) είναι τα έσχατα, απλά και πρωταρχικά κατηγορήματα (Attribute) της πραγματικότητας. Ό,τι είναι, είναι είτε στο χώρο είτε στη συνείδηση»²⁰. Συνακόλουθα, ο κόσμος διαιρείται σε δύο εντελώς διακριτούς και ανεξάρτητους χώρους: τον χώρο της ύλης και τον χώρο του πνεύματος²¹[21].

Ο δυϊσμός αυτός, εντούτοις, δεν αποτελεί, στη σκέψη του Καρτέσιου, τροχοπέδη για τη γνώση του εξωτερικού κόσμου. Εφόσον όλα τα υλικά πράγματα είναι δυνατόν να αναχθούν σε μαθηματικές σχέσεις έπεται ότι είναι εφικτή και η γνώση τους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μολύβας: «Όλα ανάγονται τελικά σε ποσότητα και επανάληψη της ίδιας βασικής μονάδας. Υπό αυτή την έννοια δεν υπάρχει εμπόδιο που να παρεμβαίνει μεταξύ των καθαρών και διακριτών εννοιών των μαθηματικών και των φαινομένων του εμπειρικού κόσμου. Δεν υπάρχει δηλαδή ασυνέχεια ή ποιοτική διαφοροποίηση μεταξύ της γεωμετρίας και της φυσικής. Αφού κάθε φυσικό σώμα καταλαμβάνει έκταση στον χώρο, η γνώση της έκτασης, δηλαδή η γεωμετρία, καθοδηγεί τη φυσική. Το μοντέλο για τον Ντεκάρτ είναι η γεωμετρία που ξεκινά από γενικές αρχές και με αυστηρή απαγωγική μέθοδο προχωρεί στο μερικό φαινόμενο της φύσης»²².

Ο Locke, λίγο αργότερα, θα απορρίψει τη διδασκαλία περί έμφυτων ιδεών –ως περιττή ή στερούμενη ισχυρής υποστήριξης- και θα υποστηρίξει την άποψη ότι ο ανθρώπινος νους γεννιέται ως «άγραφο χαρτί», πάνω στο οποίο εγγράφονται οι εμπειρίες²³. Με αυτόν τον τρόπο, μέσω της *αίσθησης* και του *διαστοχασμού*, οι εμπειρίες μετατρέπονται σε απλές και σύνθετες ιδέες. Με άλλα λόγια, οι αισθήσεις είναι εκείνες που παρέχουν τα υλικά της γνώσης. Εντούτοις, σύμφωνα με την εύστοχη παρατήρηση του Αυγελή, «μολονότι ο Locke ανοίγει το δρόμο που οδηγεί στο διττό χαρακτήρα και της πιο απλής αισθητηριακής αντίληψης και, γενικότερα, της εμπειρίας, όμως δεν τον ακολουθεί παραπέρα, γιατί μπροστά του έβαλε ένα αξεπέραστο εμπόδιο: στον ορισμό της ιδέας συγγεί το περιεχόμενο με το αντικείμενο της νόησης (ή της συνείδησης). Έτσι δεν μπορεί να οδηγηθεί, μέσα από το διττό χαρακτήρα της εμπειρίας, σε μια θεμελίωση της γνώσης πάνω σε ενιαία βάση και κυμαίνεται ανάμεσα σε δύο πόλους»²⁴.

¹⁹ «Ο Descartes χαρακτηρίζει φαντασία (*imaginatio*) την αισθητηριακή πρόσληψη του ποιοτικού, ενώ, εξάλλου, την πρόσληψη εκείνου που είναι δυνατό να «κατασκευαστεί» με μαθηματικό τρόπο τη χαρακτηρίζει διανοητική γνώση (*intellectio*). Και παρόλο που εκτιμά σωστά τη βοήθεια που προσφέρει η εμπειρία στη φαντασία θεωρεί ότι πραγματική επιστημονική γνώση είναι μόνο αυτή που βασίζεται στη διάνοια». Βλ. Windelband & Heimsoeth 1982, 164.

²⁰ Windelband & Heimsoeth 1982, 177.

²¹ Ωστόσο, «με τη ριζική διάκριση μεταξύ πνευματικού και υλικού κόσμου που συνέλαβε βοήθησε μακροπρόθεσμα μάλλον τον υλισμό παρά την πνευματοκρατία. Συντέλεσε στην αντιμετώπιση του υλικού κόσμου ως επαρκούς και αυτόνομου αντικειμένου μελέτης». Βλ. Μολύβας 2000, 33.

²² Μολύβας 2000, 38.

²³ Woolhouse 2003, 127.

²⁴ Αυγελής 2001, 283.

Ο πρώτος πόλος είναι αυτός που ακολουθεί τις επιταγές του εμπειρισμού, δίνοντας οντολογική προτεραιότητα στα δεδομένα των αισθήσεων. Ο δεύτερος ακολουθεί την ρασιοναλιστική γραμμή που χάραξε ο Descartes, αναφορικά με τον δυϊσμό πνεύματος-σώματος αλλά και σε σχέση με την γνωσιοθεωρητική προτεραιότητα του πρώτου έναντι του δεύτερου. Μόνο μέσω του πνεύματος μπορούμε να αποκτήσουμε γνώση, σύμφωνα με τον άγγλο φιλόσοφο, καθώς αυτή ορίζεται ως «η αντίληψη της σύνδεσης και της συμφωνίας ή της διαφωνίας και της αμοιβαίας απώθησης όλων των ιδεών μας»²⁵. Εάν δεν είναι σαφής μια τέτοια αντίληψη για τις συνδέσεις των ιδεών τότε μπορούμε να έχουμε μόνο γνώμη και όχι γνώση. Αυτό σημαίνει ότι μόνο η γεωμετρία, η οποία «αποτελείται από βέβαιη και καθολική γνώση, αποκτημένη με εκ των προτέρων εποπτεία ή απόδειξη»²⁶, συνιστά επιστήμη. Αντίθετα, όμως, από τον Καρτέσιο, ο Locke δεν ανάγει τη γεωμετρία στον φυσικό κόσμο. Υποστηρίζει ότι μπορούμε μόνο να παρατηρούμε τις ιδιότητες των υλικών πραγμάτων και όχι να γνωρίσουμε την πραγματική ουσία τους, οπότε η φυσική φιλοσοφία δεν συνιστά επιστήμη.

Όπως είδαμε, ο κόσμος του ορθολογικού καρτεσιανού συστήματος αποτελείται από σταθερές δομές βασισμένες σε σαφείς αιτιατές σχέσεις, τις οποίες είναι δυνατό να ανακαλύψουμε. Ο 'μετριοπαθής ρεαλισμός'²⁷ του Locke αποφαίνεται θετικά στην ύπαρξη τέτοιων σταθερών δομών, θεωρεί, ωστόσο, ότι κείνται πέραν των γνωστικών δυνατοτήτων μας. Ο Hume θα προχωρήσει ένα βήμα παραπέρα αμφισβητώντας την ίδια την ύπαρξη των σχέσεων αιτιότητας. Ως συνεπής εμπειριστής ισχυρίζεται ότι κάθε νοητική παράσταση προέρχεται από τα αισθητηριακά δεδομένα. Αντικείμενο της επιστήμης, σύμφωνα με τον Σκώτο φιλόσοφο, είναι η επεξεργασία και η συστηματική κατάταξη αυτών των εμπειρικών ιδεών. Από την άλλη πλευρά, όμως, υιοθετώντας μια σκεπτικιστική στάση, ο Hume διακηρύσσει ότι δεν μπορούμε να έχουμε καμία βεβαιότητα για τους φυσικούς νόμους. «Γιατί διατυπώνοντας ένα φυσικό νόμο δεν λέμε τίποτα περισσότερο από το ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν παρατηρήσει μέχρι τώρα να συμβαίνει αυτό το γεγονός. Η σχέση αιτίου-αποτελέσματος είναι καθαρά ψυχολογική σχέση»²⁸.

Εν κατακλείδι, μετά την εισαγωγή από τον Descartes, της αρχής του *cogito ergo sum*, «η αυτογνωσία του πνευματικού όντος εμφανίζεται ως πρωταρχική βεβαιότητα, ως κάτι αυτονόητο και πέρα από κάθε αμφισβήτηση. Στο βαθμό όμως που ο κόσμος της συνείδησης παρουσιάζεται διαφορετικός από τον κόσμο των υλικών σωμάτων και της κατά χώρο έκτασης μεγαλώνουν και οι δυσκολίες ως προς τη δυνατότητα να γίνει γνωστός αυτός ο υλικός κόσμος. [...] Έτσι λοιπόν η γνωσιολογία της νεότερης φιλοσοφίας αναγνωρίζει εξ αρχής μια υπεροχή της εσωτερικής εμπειρίας, εξαιτίας της οποίας γίνεται προβληματική η γνώση του εξωτερικού κόσμου»²⁹. Ο Καρτέσιος θα επιχειρήσει να θεμελιώσει τη βεβαιότητα της γνώσης του εξωτερικού κόσμου στην πίστη για την ύπαρξη των έμφυτων ιδεών. Ο Locke, «ο οποίος έκανε μια εκλαϊκευμένη εμπειρική-ψυχολογική περιγραφή του γενικού πλαισίου της καρτεσιανής κοσμοαντίληψης»³⁰, θα απορρίψει την πίστη στις έμφυτες ιδέες και θα οριοθετήσει τη δυνατότητα του ανθρώπου να αποκτήσει βέβαιη γνώση για τον φυσικό κόσμο. Ο Hume, τέλος, βλέποντας τον κόσμο ως ένα «πλούσιο αμάλγαμα, όχι ένα καρτεσιανό σύστημα»³¹, θα δυναμιτίσει οποιαδήποτε βεβαιότητα για γνώση της εξωτερικής πραγματικότητας, και θα αντιμετωπίσει την τελευταία ως μια σειρά από συμπτωματικές κανονικότητες.

²⁵ Woolhouse 2003, 130.

²⁶ Woolhouse 2003, 148.

²⁷ Βαλλιάνος 2001, 117.

²⁸ Μολύβας 2000, 62.

²⁹ Windelband & Heimsoeth 1982, 251.

³⁰ Windelband & Heimsoeth 1982, 219.

³¹ Μολύβας 2000, 60.

Βιβλιογραφία

Αυγελής, Ν. 2001. *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη: Κώδικας.

Βαλλιάνος, Π. 2001. *Οι Επιστήμες της Φύσης και του Ανθρώπου στην Ευρώπη*, τ. Β΄, Πάτρα: ΕΑΠ.

Cottingham, J. 2003. *Φιλοσοφία της Επιστήμης Α΄: Οι Ορθολογιστές*, (μτφρ. Σ. Τσούρτη), Αθήνα: Πολύτροπον.

Descartes, ²1976. *Λόγος περί της Μεθόδου*, (εισαγ.-μτφρ.-σχόλια Χρ. Χρηστίδης), Αθήνα: Παπαζήσης.

Husserl, E. ²2002. *Καρτεσιανοί Στοχασμοί*, (μτφρ. Π. Κόντος), Αθήνα: Ροές.

Μολύβας, Γ. 2000. *Φιλοσοφία στην Ευρώπη*, τ. Β΄, Πάτρα: ΕΑΠ.

Ντεκάρτ, Ρ. 2003. *Στοχασμοί περί της Πρώτης Φιλοσοφίας*, (μτφρ.-σχόλια Ε. Βανταράκης), Αθήνα: Εκκρεμές.

Windelband, W., Heimsoeth, H. 1982. *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας*, τ. Β΄, (μτφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος), Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

Woolhouse, R.S. 2003. *Φιλοσοφία της Επιστήμης Β΄: Οι Εμπειριστές*, (μτφρ. Σ. Τσούρτη), Αθήνα: Πολύτροπον,

© 2005 Μαστοράκη Ανδρονίκη

